

Samenvattende basisaanpak zmolkers

© 2014 Nederlands Jeugdinstituut/LECSO Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enige andere wijze zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Het Nederlands Jeugdinstituut heeft deze studie verzorgd in samenwerking met LECSO.

Auteur(s)

Drs. Deanne Radema

Bart van Kessel

Chaja Deen

Nederlands Jeugdinstituut

Catharijnesingel 47

Postbus 19221

3501 DE Utrecht

Telefoon 030 - 230 63 44

Website www.nji.nl

E-mail info@nji.nl

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Basisaanpak.....	5
3.1 Klimaat creëren	6
3.2 Situaties hanteren	7
3.3 Relaties presenteren.....	9

Inleiding

Deze samenvatting hoort bij de uitwerking van een basisaanpak voor zmolkers (zie onderstaand schema nr. 3). Het realiseren van passend onderwijs aan leerlingen met een (lichte) verstandelijke beperking en ernstige gedrags- of psychiatrische problematiek - zmolkers - vraagt om een integrale aanpak waarbij er samengewerkt wordt met zorgpartners, ouders en collega's. De basisaanpak wordt ingebed in een onderwijs-zorgarrangement: een programma voor specifieke (groepen) leerlingen waarin onderwijs en zorgpartner(s) op uitvoeringsniveau samenwerken op basis van één kind, één gezin, één plan. Er is sprake van aanvullende inzet van zorg om onderwijsdeelname mogelijk te maken, met als uitgangspunt de ondersteuningsbehoefte van de doelgroep. Deze leerlingen hebben een grote behoefte aan nabijheid en begrenzing en een veilig klimaat is essentieel. Hier dient de basisaanpak zich dan ook op te richten; er wordt sterk ingezet op de basale behoeften van deze specifieke leerlingen. Als aan basale behoeften en psychosociale aspecten is voldaan, kan gewerkt worden aan het tot stand brengen van een adequate sociale interactie (Došen, 2010). Dan pas kun je resultaat verwachten van interventies, zoals het onderwijsaanbod.

Basisaanpak

In de basisaanpak wordt een antwoord gegeven op de ondersteuningsbehoefte van zmolkers. Het is tevens een basis voor deze jeugdigen om zich verder te ontwikkelen en te ontplooiën door het vastgelopen proces van opvoeden en ontwikkelen weer in gang te zetten. Het vormt dus de basis voor het verdere orthopedagogisch en -didactisch handelen. Het richt zich op de gedeelde ondersteuningsbehoeften van jeugdigen die eenzelfde milieu nodig hebben om die behoefte effectief te kunnen beantwoorden. De basisaanpak is als onderdeel van het methodiekmodel van Bruininks uitgewerkt (zie schema). In onze beschrijving van de basisaanpak richten we ons op het gemeenschappelijke deel. De ondersteuningsbehoeften die leerlingen daarbovenop nog individueel hebben, kunnen door elke organisatie apart uitgewerkt worden.

Naar het orthopedagogisch methodiekmodel Bruininks (2006)

1. Overallvisie

- 1.1 Praktijktheoretische uitgangspunten
- 1.2 Beschrijving van het functioneren en de ondersteuningsbehoefte van de doelgroep

2. Organisatorische gegevens

Beschikbare middelen op basis van externe en interne gegevens

3. Basisaanpak

Gemeenschappelijk en individugericht
Ingevuld naar visie, aanpak, teamafspraken en voorwaarden

3.1 Klimaat creëren

- 3.1.1 Ruimte
- 3.1.2 Basisregels
- 3.1.3 Ritme
- 3.1.4 Materiaal

3.2 Situaties hanteren

- 3.2.1 Vrijtijdsituaties
- 3.2.2 Spelsituaties
- 3.2.3 Eetsituaties
- 3.2.4 Werk/taaksituaties
- 3.2.5 Onderwijsleersituatie
- 3.2.6 Gespreksituaties
- 3.2.7 Lichamelijke contactsituaties
- 3.2.8 Bijzondere situaties

3.3 Relatie presenteren

- 3.3.1 Houding
- 3.3.2 Handelen
- 3.3.3 Het volgen en bevestigen van initiatieven

4. Ondersteunende aanpak

Gemeenschappelijk en individugericht
Partnerschap met ouders
Ingevuld naar visie, aanpak, teamafspraken en voorwaarden

3.1 Klimaat creëren

3.1.1 Ruimte

- Fysieke ruimte, niet te dicht op elkaar.
- Een centrale ruimte en kleinere werkruimtes waar leerlingen zo nodig individueel kunnen werken of individueel instructie kunnen krijgen.
- Hoewel het uitgangspunt is dat pedagogische middelen als ‘uit de groep verwijderen’ en ‘gebruiken van time-outruimte’ zo min mogelijk ingezet worden, kan bij ernstige fysieke en verbale agressie een afzonderingsruimte nodig zijn. Hier kan de leerling tot rust komen. Deze ruimte moet veilig zijn, sober ingericht en er moet voortdurend toezicht mogelijk zijn. De wanden zijn bekleed met zacht materiaal; er is een zachte mat aanwezig.
- Het meubilair en de voorzieningen in de klas moeten tegen een stootje kunnen. Belangrijk is dat de ruimte er niet ‘goedkoop’ uit ziet. Een fijne, verzorgde omgeving nodigt uit om ervoor te zorgen dat zij heel en goed blijft.
- Voor leerlingen moet door middel van visualisatie duidelijk zijn welke ruimtes wel en niet voor hen toegankelijk zijn.
- Er moet bij voorkeur een eigen buitenspeelruimte zijn, voor pauzes en als extra mogelijkheid om uit de groep te stappen.
- Elke leerling heeft een eigen plekje in het lokaal.

3.1.2 Basisregels

- De leefregels van de school gelden ook voor deze doelgroep. Beperk de regels voor deze doelgroep tot de kern en formuleer ze in gewenst gedrag.
- Jeugdigen krijgen niet alleen uitleg over waarom regels er zijn en welke gevolgen er gelden bij overtreding, maar ze worden zoveel mogelijk betrokken bij het opstellen en evalueren van regels.
- Professionals kennen de regels en achterliggende redenen goed en hanteren de regels consequent en eenduidig.
- Alle afspraken die je verder maakt met de leerlingen zijn te herleiden tot deze regels. Dit maakt het de leerling makkelijker om zich aan de regels te houden.
- Positieve interacties moeten gestimuleerd en zonder uitstel bekrachtigd worden.
- De leerling moet leren dat hij zelf de verantwoordelijkheid voor en regie over zijn gedrag heeft.
- Indien een leerling de regel overtreedt dient uitgelegd te worden waarom dat ongewenst is en welke gevolgen die overtreding heeft voor hemzelf en voor degene die erdoor benadeeld is (herstelrecht).
- Bedenk dat deze leerlingen moeite hebben met het zich eigen maken van (externe) regels, signalen in het sociale verkeer minder goed herkennen en gebaat zijn bij veel herhaling en oefening van regels.
- Wanneer leerlingen zich niet aan de sociale regels houden, dient dit apart met hen besproken te worden.
- In geval van een incident moet het dagprogramma voor de jeugdigen die er niet bij betrokken waren zo veel mogelijk normaal doorgang vinden.

3.1.3 Ritme

- Het programma staat vast en biedt daardoor voorspelbaarheid, maar wat er binnen dat programma gebeurt en hoe lang onderdelen duren, is afhankelijk van de mogelijkheden van de leerling en de groep op dat moment.
- Er is een ritme van inspanning en ontspanning.

3.1.4 Materiaal

- Materiaal is aangepast aan het ontwikkelingsniveau van de leerling
- Wees creatief in het vinden van materiaal dat leerlingen motiveert tot leren
- De mogelijkheden van praktijkruimten en sportfaciliteiten zijn voor deze doelgroep belangrijk.
- Er is een goed alarmeringssysteem.

3.2 Situaties hanteren

3.2.1 Vrijtijdssituaties

- Vrijtijdsbesteding als lesonderdeel opnemen: hoe ga je om met vrije tijd, wat zou je daarin willen doen en hoe kun je dit oefenen binnen school? Activiteiten opnemen in programma's die erop gericht zijn de leerlingen te laten ontdekken en ervaren wat ze in hun vrijetijd kunnen doen.
- Vrijtijdsmomenten geregisseerd opbouwen in activiteiten en mate van interactie met anderen, met als doel meedoen in pauzemomenten van school. Rekening houden met wat de leerling aankan.

3.2.2 Spelsituaties

- Bij het maken van keuzes voor spel rekening houden met de kennis en vaardigheden die verondersteld worden bij het spel zelf en met welke sociaal-emotionele vaardigheden er in het spel gevraagd worden.
- Gebruik het om sociaal-emotionele vaardigheden te oefenen.
- Aan een spel kan zowel actief als passief meegedaan worden.
- Gebruik coöperatieve spellen om te stimuleren tot samenwerken en oplossingen vinden.
- Het leren spelen van spellen begint vanuit één leerling met één begeleider. Afhankelijk van de ontwikkeling kun je dit uitbreiden naar samenspelen met meerdere leerlingen (sociaal-emotionele vaardigheden) en complexere spelregels (cognitieve vaardigheden).

3.2.3 Eetsituaties

- Het streven is dat leerlingen gezamenlijk aan de groepstafel in de klas eten.
- Hanteer eetsituaties niet als straf.

3.2.4 Werk/taaksituaties

- Leerlingen leren Algemene Dagelijkse Levensverrichtingen (ADL) zo zelfstandig mogelijk uit te voeren.
- Een taak kan een onderdeel van het dagprogramma zijn.
- Bij elke taak wordt gekeken hoe zelfstandig de leerling die kan uitvoeren en welke ondersteuning en manier van organiseren er nodig is. De mate van zelfstandigheid wordt uitgebouwd.

3.2.5 Onderwijsleersituaties

- Bij de start van de (hernieuwde) schoolcarrière zal onderwijs niet meteen het doel zijn, maar een middel om structuur aan te brengen en in een schoolsetting te functioneren. Eerst moet gewerkt worden aan basisbehoeften zoals veiligheid en begeleiden van psychosociale processen voordat er resultaat mag worden verwacht van onderwijskundige interventies.
- Gezien de cognitieve mogelijkheden zullen de lessen voor deze leerlingen voor het merendeel worden opgevuld met praktische activiteiten.
- Het lvb-aspect van de onderhavige groep leerlingen is leidend voor het lesmateriaal. De manier waarop de leerlingen de leerstof krijgen aangeboden, moet in overeenstemming moet zijn met

hun intellectueel functioneren, hun vermogen zich te concentreren en hun verbale en visuele begripsvermogen.

- Laat de leerlingen succeservaringen opdoen en biedt gevarieerd materiaal aan.
- De doelgroep kan het beste een individueel onderwijsprogramma volgen.
- Start met wat de leerling aankan qua programma en onderwijstijd en bouw dit op.
- Verhelder het toekomstperspectief met de leerling en bekijk vervolgens waar en op welke wijze de leerling de benodigde kennis en vaardigheden kan leren. Dat hoeft niet alleen binnen school te zijn.

3.2.6 Gesprekssituaties

- In het programma worden individuele gesprekken met leerlingen opgenomen. Hierin wordt de afgelopen week besproken en kunnen leerlingen aangeven wat hen bezighoudt en waar ze de komende week hun aandacht op willen richten. Ook knelpunten en vragen van leerling komen aan de orde.
- Gebruik eenvoudige woorden en korte zinnen
- Let op over- en ondervraging; sluit aan bij het niveau van de leerling
- Creëer met eigen houding en gedrag ruimte voor communicatietechnieken en initiatieven; wees respectvol en duidelijk in wat je doet.
- Bij gesprekken met leerlingen wordt gebruikgemaakt van probleemoplossende gesprekstechnieken. Uitgangspunt hierbij is een motiverende gespreksvoering. Hierbij kunnen allerlei technieken worden toegepast, zoals humor, concretiseren, herhalen en uitleg geven, doorvragen, oorzaak en gevolg aangeven, checken of je de ander goed begrepen hebt, spiegelen, confronteren, verduidelijken met concreet materiaal, dingen voordoen. Er zijn klassenbesprekingen, handelingsplanbesprekingen, eindejaarsgesprekken, tussentijdse gesprekken.

3.2.7 Lichamelijke contactsituaties

- Lichamelijk contact kan zowel een gevoel van veiligheid als van onveiligheid oproepen. Terughoudendheid is op zijn plaats.
- Het is belangrijk dat de begeleiders zich steeds enerzijds bewust zijn van wat het lichamelijk contact kan oproepen en anderzijds van wat de leerling als normaal moet leren te ervaren, zoals een hand geven of een schouderklopje.
- Leer de leerling welk contact bij welke leeftijd en in welke setting passend is.
- Ken en respecteer de ruimte tot de ander die iemand als prettig ervaart.
- Het zal niet altijd mogelijk zijn om fysiek ingrijpen te voorkomen. Fysiek ingrijpen dient altijd te voldoen aan de voorwaarden van onvermijdelijkheid en noodzakelijkheid. Het ingrijpen kan aan juridische criteria getoetst worden: onmiddellijkheid (het moet onmiddellijk volgen op het gedrag); proportionaliteit (het moet in verhouding staan met het doel en het te corrigeren gedrag) en gemoedsgesteldheid (het moet beheerst uitgevoerd zijn).
- Hanteer afgesproken agressieregulatietechnieken. Hierbij geldt voortdurend: alleen lichamelijk contact als er geen andere mogelijkheid meer is. Als de leerling aangeeft weer zelfstandig naar een andere ruimte te kunnen gaan of dat hij rustiger is, kun je het fysieke contact afbouwen.
- Te allen tijde geldt dat verslaglegging plaatsvindt van dit soort ernstige situaties.
- Herhaald fysiek ingrijpen vraagt om indringend wijzigen van de onderwijs-zorgaanpak.

3.2.8 Bijzondere situaties

- Bijzondere aandacht bij deze doelgroep vragen situaties als:
 - Gevaarlijke of onveilige situaties: een situatie waarbij een leerling zichzelf of een ander pijn kan doen of verwonden.

- Overgangssituaties, na vakantie of weekend, tussen lessen, pauzes, ander lokaal.
- Nieuwe situaties, in de klas of thuis.
- Onverwachtse situaties (situaties waarop de leerlingen niet voorbereid kunnen worden in de klas of thuis).
- Speciale situaties die het dagelijkse ritme verstoren.
- Iedere bijzondere situatie vraagt dat begeleiders zich hiervan bewust zijn en de leerlingen er zoveel mogelijk op voorbereiden, begeleiden en ondersteunen. Daar waar mogelijk is het goed om de leerlingen te betrekken bij de wijze waarop deze situatie ingevuld gaat worden.

3.3 Relaties presenteren

Leerlingen binnen deze doelgroep vinden het moeilijk om sociale prikkels te begrijpen en te interpreteren. Een neutrale houding is herkenbaar en voorspelbaar voor deze leerlingen en moet zich kenmerken door positieve en sensitieve interacties. Een professional moet echter geen wederkerigheid van de jeugdige verwachten.

3.3.1 Houding

De 'gewenste' pedagogische houding van een professional is een voorbeeld voor de jeugdigen en heeft de volgende kenmerken:

- Echtheid tonen:
 - Laten zien dat jij ook niet alles even goed kan.
 - Met eigen stijl invulling geven aan afspraken.
 - Beseffen welke impact je manier van bejegening en communicatie kan hebben op de leerling.
 - Persoonlijke ervaringen delen met leerling met als doel om inzicht te geven in situaties.
- Balans tussen afstand en nabijheid:
 - Met een neutrale houding je inleven in de leerling en betrokkenheid tonen.
 - Een relatie met de leerling aangaan, maar geen wederkerigheid verwachten.
 - Oogcontact aanmoedigen zonder af te dwingen.
 - Afwegen wanneer gedrag bespreekbaar te maken.
- Afstand nemen van het eigen handelen:
 - Door zelfreflectie inzien hoe het eigen gedrag en dat van de leerling elkaar beïnvloeden.
 - Met collega's open en opbouwend kritisch communiceren over wat het gedrag van leerlingen bij hen oproept.
- Integer en consequent zijn:
 - Afspraken nakomen, doen wat je zegt en consequent regels hanteren.
 - Duidelijkheid, regelmaat, ordening en voorspelbaarheid in het leven van alledag aanbrengen, omdat deze doelgroep daar zelf maar beperkt toe in staat is.
- Focus op gewenst gedrag:
 - Jeugdigen leren meer van positieve bevestiging en beloning dan van straf.
- Leerlingen accepteren en respecteren als persoon:
 - Niet zomaar ervan uitgaan dat iedereen bepaalde normen en waarden kent en herkent en ernaar handelt. Kennis van, interesse in en begrip voor het verleden en de achtergrond van jeugdige is belangrijk.
 - Gedrag afwijzen, maar niet de persoon.
- Achterhalen van reden van gedrag:
 - Ongewenst gedrag kan een signaal zijn voor achterliggende problemen. Het is aan de professional om te achterhalen waarom een jeugdige bepaald gedrag vertoont.
- Je niet aangevallen voelen en kunnen vergeven:

- Ongewenst gedrag niet als persoonlijke aanval zien en een ‘nieuwe start’ kunnen maken na een negatieve interactie.
- Positieve alternatieven bieden:
 - De doelgroep heeft zelf een beperkter repertoire, daarom meer en vaker gedragsalternatieven aanbieden.
 - Gedrag proberen om te buigen.
- Uitgaan van de reële mogelijkheden:
 - Niet over- of ondervragen; goed weten wat iemand aankan.
 - Aanpassingen opknippen in kleine stapjes.
 - Kijk ook of je de context waarin het gedrag ontstaat kunt aanpassen.
 - Wees geduldig: deze leerlingen leren langzamer.
 - Speel in op beperktere mogelijkheden tot generalisatie en herhaal vaker, doe vaker voor en doe dat in verschillende situaties. Doe dit ook voor sociale situaties.
 - Eenvoudig taalgebruik; serieuze boodschappen niet verpakken in humor.
- Aandacht en interesse:
 - Persoonlijke aandacht voor verleden, heden en toekomst.
 - Netwerk van de leerling actief betrekken.
 - Sensitief-responsief: oog hebben voor wat leerling lastig vindt.

3.3.2 Handelen

- Autonomie en ruimte scheppen:
 - Autonomie en ruimte aanpassen aan de mate waarin de leerling dingen kan overzien en aan de leeftijd.
 - Vertrouwen uitstralen in de leerling.
 - Oefensituaties creëren in uiteenlopende dagelijkse praktijken.
- ARGOS-methode voor balans tussen vriendelijk-zakelijk of persoonlijk bij:
 - Angst;
 - Stoornissen in geweten;
 - Overlevingsdrang;
 - Stress.

3.3.3 Het volgen en bevestigen van initiatieven

Dit is het oppikken van een initiatief tot contact, wat leidt tot bevestiging van contact. Deze initiatieven kunnen zich zowel op een positieve als op een negatieve manier uiten. Vanuit de professionals is het belangrijk dat zij de vraag achter het gedrag kunnen zien, anders kan een initiatief verkeerd geïnterpreteerd worden. Als het gedrag afgewezen wordt – ‘Nee niet doen, hou daarmee op’ – ontmoedig je juist het nemen van initiatieven

- Breng in kaart hoe elke leerling initiatief tot contact neemt.
- Bekrachtig het initiatief door te laten weten dat je het opgemerkt hebt.
- Bij negatief gedrag: verhelder wat leerling met gedrag wil bereiken; biedt gedragsalternatieven.